

Nr 1147

Av fru Kristensson m. fl., i anledning av Kungl. Maj:ts proposition nr 44, med förslag till lag om ändring i rättegångsbalken m. m.

(Lika lydande med motion nr 1000 i Första kammaren)

De i proposition nr 44 framlagda förslagen syftar till att införa en ny, enhetlig organisation av de allmänna underrätterna. De allmänna underrätterna skall utgöras av tingsrätter, som ersätter nuvarande häradsrätter och rådhusrätter. För alla tingsrätter gemensamma regler om sammansättning i mål och ärenden föreslås.

Domkretsindelningen

Förslagen om domkretsindelning bygger i huvudsak på de riktlinjer som lagts fram av domstolskommittén. Departementschefen begär nu riksdagens godkännande av dessa riktlinjer. Avsikten är att en arbetsgrupp inom justitiedepartementet skall utreda och utarbeta förslag beträffande de organisationsfrågor som uppkommer i samband med ett genomförande av den nya domkretsindelningen. Arbetsgruppen skall vidare leda de regionala utredningar som behöver föregå domkretsindelningens slutliga fastställande.

Domstolskommitténs förordade principer för den nya domkretsindelningen, som departementschefen ansluter sig till, bygger på följande faktorer:

domkretsarna bör vara så stora att de bereder plats för tre ordinarie domare;

domkretsarna bör byggas upp med kommuner som minsta enheter, och även kommunblocken bör bevaras odelade;

hänsyn bör även tas till vissa administrativa indelningar av betydelse för domstolsväsendet såsom indelning i åklagardistrikt, länsindelningen samt i någon mån polisdistrikts- och kronofogdedistriktsindelningen.

Vi kan också acceptera att dessa principer bör utgöra grunden för en ny domkretsindelning. Vi vill dock starkt understryka departementschefens uttalande att frågan om domkretsarnas storlek inte endast är en principiell fråga utan lika mycket en lämplighetsfråga som måste bedömas från fall till fall.

Ett genomförande av den domkretsindelning som domstolskommitténs

Bihang till riksdagens protokoll 1969. 4 saml. Nr 1147—1152

majoritet skisserat skulle enligt vår mening leda till en alltför kraftig nedskärning av antalet domkretsar i landet. Förslaget innebär nämligen en minskning från för närvarande 137 allmänna underrätter till 86. Men vidare kommer tremannadomsagorna ej att bli så dominerande som är önskvärdt. Över hälften av antalet domkretsar kommer att ha fyra eller flera ordinarie domare samt inte mindre än ca 35 procent fem eller flera ordinarie domare. Den beräknade befolkningsutvecklingen kommer därtill att leda till att arbetsbelastningen vid ett stort antal domkretsar i våra expanderande storstadsområden kommer att inom en nära framtid väsentligt öka, vilket i sin tur måste leda till en utökning av antalet ordinarie domare. Detta kommer ytterligare att förskjuta tyngdpunkten mot stora domkretsar, vilket vi inte kan godtaga.

Vi vill också i detta sammanhang åberopa vad JK framhåller i sitt yttrande över kommitténs betänkande:

Erfarenheterna från större domsagor ger vid handen att personalen är pressad redan vid normal mål- och ärendetillströmning och att det är svårt att i takt med den allmänna ökning av göromålen som äger rum nå den personalstyrka som behövs för att tillgodose önskemålet om elasticitet. De kostnadsbesparingar som statsverket kan göra genom bildandet av stora enheter är enligt JK tämligen ringa och utan nämnvärd betydelse i budgetsammanhang. Statsfinansiella synpunkter bör därför inte få något avgörande inflytande vid planläggningen av en ändrad domkretsindelning. En domstol med tre domare är i och för sig en lämplig arbetsorganisation. Det anses däremot vara ovedersägligt, att en stor domstol är svåröverskådlig och tungarbetad i administrativt hänseende, särskilt om domstolen såsom fallet är med häradsrätterna arbetar som en enda enhet.

Någon utredning som visar att mycket stora domkretsar skulle vara överlägsna de mindre i fråga om effektivitet eller från ekonomisk synpunkt har inte presenterats. Tvärtom visar den i och för sig mycket begränsade utredning som domstolskommittén gjort att tredomardomsagorna skulle vara överlägsna de stora domsagorna. Endomardomsagorna ställer sig dyrast. Vi vill därför förorda att man vid det praktiska genomförandet av en ny domkretsindelning tar sikte på att öka antalet domkretsar i förhållande till domstolskommitténs förslag för att därigenom undvika alltför många mycket stora domkretsar. Det finns två vägar på vilka dessa mål kan nås, nämligen att ej alltför starkt hålla på kommun- och kommunblockbildningar samt att öka antalet tvådomardomsagor. Den förstnämnda vägen har antytts av lagrådet som på sidan 396 i propositionen anför följande:

Emellertid kan måhända — med tanke på mycket stora kommuner — ifrågasättas huruvida på längre sikt det nuvarande sambandet mellan domkretsindelning och kommunindelning behöver vidmakthållas.

Departementschefen anför i anledning av lagrådets synpunkt följande:

Vad lagrådet sålunda har anfört föranleder från min sida inte annat ut-

talande än dels att det kan komma att visa sig att tvådomardomsagor bör kunna förekomma i större utsträckning än vad som uttryckligen framgår av remissen och dels att de kommunbildningar som nu kan förutses inte är sådana att det finns anledning att f. n. överväga att uppge sambandet mellan domkretsindelningen och kommunindelningen.

Även vi förordar den väg som departementschefen har anvisat, nämligen att man bör eftersträva ett ökat antal tvådomardomsagor i förhållande till domstolskommitténs förslag.

Några praktiska problem torde detta inte behöva medföra, då behovet av tre lagfarna domare vid de mindre underrätterna ej torde bli så framträdande, eftersom antalet tvistemål som nu avgöres vid s. k. stor huvudförhandling är relativt litet. Redan med gällande lagstiftning kan tvistemål i viss utsträckning avgöras av ensam domare, nämligen dels i vissa fall under förberedelsen, dels vid huvudförhandling i omedelbart samband med förberedelsen. Genom i propositionen föreslagna lagändringar vidgas dessa möjligheter att avgöra tvistemål av enmansdomare. Även förslagen om handläggning av vissa tvistiga familjerättsliga mål samt inrättandet av särskilda fastighetsdomstolar minskar behovet av tre lagfarna domare i rätten. För de underrätter som ej har tillräckligt underlag för tre domare torde för det fåtal fall per år då behov kan föreligga av en sammansättning av rätten med tre lagfarna domare detta kunna ordnas antingen genom att en domare från en angränsande domsaga tages i anspråk eller att ifrågasvarande hovrätt ställer domare till förfogande.

Vi vill också ifrågasätta om man inte när speciella skäl föreligger, t. ex. geografiska förhållanden, bör kunna acceptera endomardomsagor.

Även från ekonomisk synpunkt kan invändningar resas mot att godkänna en alltför genomgående omdaning av de allmänna underrätterna. I många fall måste nämligen nybyggda och i varje fall ändamålsenliga domstolslokaler överges och ersättas av nybyggnader, emedan den nya underrätten blir så stor att den inte kan inrymmas i de hittillsvarande domstolslokaler. Detta förefaller vara ett slöseri med allmänna medel som inte kan accepteras utan att det verkligen föreligger starka sakliga skäl härför.

Som tidigare påpekats är departementschefens avsikt att riksdagen endast skall yttra sig beträffande principerna för den nya domstolsindelningen. Det praktiska genomförandet skall sedan överlätas på departementet. Enligt vår mening är frågan om den nya underrättsorganisationens praktiska genomförande en lika viktig fråga som principerna härför, och vi föreslår därför att när förslag föreligger till det praktiska genomförandet riksdagen underställs förslaget för yttrande.

Lekmannainflytandet i underrätterna

Av hävd har ansetts att lekmännen inom domstolsväsendet garanterar allmänhetens förtroende för rättskipningen. Med hänsyn härtill är det

med viss tveksamhet vi accepterar förslaget att nämnden skall utgå ur tvistemål och ersättas av ett juristkollegium. Tvistemålen ofta komplicerade natur kräver dock stort juridiskt kunnande och stor erfarenhet, ingående studier av materialet i målet samt av litteratur och rättsfall. Den juristkollegiala sammansättningen måste därför anses innebära större garanti för en säker rättskipning och objektivt riktiga avgöranden i sådana mål. Vi godkänner därför att tvistemål får juristkollegial sammansättning.

När lekmannainflytandet i tvistemål praktiskt taget försvinner — undantag vissa familjerättsmål — är det desto angelägnare att lekmannainflytandet bibehålles i brottmål. Enligt departementschefens förslag skall antalet nämndemän i brottmål minska från sju, i vissa fall nio, till fyra respektive fem.

En allmän målsättning för den pågående översynen av domstolsväsendet är att underrätternas ställning och funktion inom domstolsväsendet ytterligare stärks. En nedskärning av antalet nämndemän i den omfattning som föreslagits anser vi vara ett steg i motsatt riktning — en försvagning av underrätternas ställning. Nämnden bör företräda olika grupper i samhället och också skilda orter inom en domkrets. Genom en så allsidig sammansättning som möjligt ger nämnden rättskipningen en fastare folklig förankring samtidigt som nämndemännens samlade erfarenheter och kunskaper kommer dömandet till godo genom en mera mångsidig prövning av målen.

Vi befarar också att förslaget leder till att rättskipningens tyngdpunkt beträffande brottmål förskjuts från underrätt till överrätt då man kan förvänta ett ökat antal lekmanndomar, vilket torde medföra att antalet mål som fullföljs till högre rätt också kommer att öka.

En kraftig nedskärning av antalet nämndemän samtidigt som man gör domkretsarna större kommer att innebära att kravet på att nämnden skall vara allsidigt sammansatt inte kan upprätthållas. Vi föreslår därför att antalet nämndemän fastställs till fem respektive sju. Liksom nu bör det ankomma på rätten att avgöra hur många som skall kallas. Minst fem bör dock alltid tjänstgöra.

Vi kan inte heller godtaga förslaget till ändrade omröstningsregler, innebärande att nämndens mening gäller framför ordförandens om minst tre nämndemän eller, när i nämnden sitter fem nämndemän, minst fyra av dem är ense om skälen och beslutet. Vi anser inte att en sådan väsentlig ändring av omröstningsreglerna är ägnad att öka rättssäkerheten. Såsom stadsdomstolsutredningen framhåller äger en nämnddom uppbyggen av endast en röst mer än den mening ordföranden och en minoritet i nämnden företräder icke tillräcklig auktoritet. Lekmännens medverkan i underrättsprocessen bör i fortsättningen liksom hittills syfta till ett positivt samråd mellan jurister och lekmän. Vi vill därför föreslå att om i nämnd yppas annan mening än ordförandens, nämndens mening skall gälla om antingen

samtliga nämndemän eller alla nämndemän minus en är ense om skälen och slutet.

Vi biträder förslaget att nämndeman skall ha rätt att reservera sig mot rättens avgörande.

Häradshövdingtiteln

Departementschefen föreslår att chefdomarna i underrätt skall kallas lagmän. Vi kan inte biträda detta förslag. Titeln häradshövding har mycket lång tradition — sedan 1200-talet — och är för allmänheten välkänd. Vi kan också helt instämma i lagrådets synpunkt att häradshövding som benämning på den främste i tingsrätten är bättre än lagman, ett uttryck som ju även i fortsättningen skall begagnas för att beteckna viss hovrättsdomare. Vi föreslår därför att häradshövdingtiteln bibehålles och att chefdomaren i alla underrätter kallas häradshövding.

Åldersgränsen för nämndemän

Departementschefen föreslår att nedre åldergränsen för valbarhet till nämndeman sänks från 25 till 20 år. I och för sig kan vi förstå departementschefens motivering för en sådan sänkning. Däremot har i olika sammanhang framhållits betydelsen för rättskipningen av att nämndemännen har erfarenheter och kunskaper. I sin plädering för en liten nämnd framhåller också departementschefen att det behövs »lekmän med moget omdöme och allmän livserfarenhet». Vi vill ifrågasätta om en 20-åring har kunnat skaffa sig dessa egenskaper. Vi delar också justitierådet Alexandersons och regeringsrådet Ringéns synpunkter att åldersgränsen för nämndemän bör sättas lika med kvalifikationsvillkoren för de lagfarna domarna, som ju är 25 år. Då något förslag om sänkning av åldersgränsen på lagfarna domare inte framlägges i förevarande proposition, motsätter vi oss en sänkning av valbarhetsåldern på nämndemän.

Åberopande det anförda hemställes,

1. att riksdagen måtte

a) uttala att Kungl. Maj:t vid det fortsatta utredningsarbetet med domkretsindelningen måtte beakta vad i motionen anförts angående domkretsarnas storlek och antal,

b) besluta att Kungl. Maj:t, innan beslut fattas om ny domkretsbildning, skall underställa riksdagen förslaget för yttrande,

c) besluta att i nämnd skall sitta minst fem och högst sju nämndemän

d) besluta att vid omröstning nämndens mening skall gälla om antingen alla i nämnden eller alla så när som på en är ense om skälen och slutet samt att i annat fall ordförandens mening skall gälla,

e) besluta att chefdomaren i tingsrätt skall kallas häradshövding,

f) avslå förslaget om sänkning av valbarhetsåldern för nämndeman;

2. att vederbörande utskott måtte utarbeta härför erforderliga författningsändringar.

Stockholm den 11 april 1969

Astrid Kristensson (m) Filip W. Fridolfsson (m) Ove Nordstrandh (m)
i Stockholm
